
Rudi Mondelaers

De sociaal-economische problemen van de overgangperiode in de Oosteuropese landen¹

Natuurlijk hebben de verschijnselen in Oost-Europa in de eerste plaats een spectaculaire politiek-ideologische dimensie. Door de media en de electorale politiek wordt ze gereduceerd tot de gemakkelijk begrijpbare militaire formule van de totale overwinning van het kapitalisme op het socialisme, van de markt over het plan. Ik wil hier niet dieper ingaan op het feit dat dit een te primitieve vereenvoudiging van het probleem is. Ik wijs als verklarende argumentatie alleen op de analogie met het probleem van de vergelijking tussen het christendom en de inquisitie, de bevrijdende inhoud van de burgerlijke revolutie en de sociale terreur van het manchester-kapitalisme, het klassieke evenwichtsparadigma en de ecologisch-sociale disproporties van de vrije markt-economie. Zet men de economische denkers en de ertoe behorende economische systemen vanaf Adam Smith tot mensen zoals Robert Boyer, Passinetti, enz. vandaag op een lijn, dan wordt zichtbaar dat de theorie van de lange golven ook van toepassing is op de wijze van organisatie van het economische wereldbestel. Het is steeds een zoeken geweest naar een nieuwe weg voor de emancipatie van het individu, die dan ergens in het tegendeel omslaat omdat de vorm zich losmaakte van de initiële inhoud.

Nieuw was deze inhoud steeds dan, wanneer hij de opheffing van het vroegere systeem, in de Hegeliaanse zin van het woord, bevatte. Dit wil zeggen wanneer hij uitging van de door het vroegere systeem geschapen materiële structuren en hun succesrijke verwezenlijkingen opslorpte.

Ook de regulatievormen en -instituten van het nieuwe systeem zijn dan aan de Hegeliaanse opheffing gebonden. Ze moeten deze van het oude systeem, die effectief waren, in een nieuwe gedaante voortzetten en verbreden, om zo de nieuwe sociale problemen te kunnen oplossen. In deze zin had de sociale revolutie van het begin van deze eeuw er nooit in mogen bestaan de markt, het geld, het kredietwezen, het internationale kapitaalverkeer, de individuele eigendom van de

---

¹Dr.Sc. R.Mondelaers is docent aan de Von Humboldt-Universität te Berlijn. Deze tekst is de bijdrage van Prof. Mondelaers op het colloquium, georganiseerd door CEPES op 20-21 april 1990 te Brussel, over de ontwikkelingen in Oost-Europa.

producenten en vooral de individuele vrijheid te beperken. Integendeel, ze had op een hoger niveau hun emancipatorische inhouden tot volle ontplooiing moeten brengen. De evolutionaire negatie van de negatie is het hoofdelement van elke progressieve sprong in de menselijke ontwikkeling. Dat heeft het zogenaamde «reëel bestaande socialisme» als praktische vorm de initiële sociale revolutie nooit verwezenlijkt. Het heeft in zijn revolutionaire fase wel nieuwe vormen geschapen -zoals bijvoorbeeld de planning- maar deze werden nooit opgevuld met opheffingsinhouden in de zin van Hegel. Ze bleven enkel formeel oppervlakkige anti-systemen zonder evolutionaire inhoud. Ze moesten daarom uiteindelijk voor hun bestaan teruggrijpen op niet-economische methoden van vóór de burgerlijke revolutie. In essentie was de ontwikkelde centralistische planeconomie, in het licht van de sociale-evolutie-theorie, een contrarevolutie.

Deze historisch-filosofische optiek is voor vele theoretici in Oost en West een algemeen vertrekpunt om de zogenaamde overgangperiode in het Oosten te benaderen. Ze zien de verhouding «plan - markt» niet als elkaar uitsluitende alternatieven van het maatschappelijk bestel, maar wel als een eenheid, met een historisch afwisselend overwicht van één van de zijden. Het is de economische uitdrukking van de oermenselijke dialectiek tussen het verlangen naar toekomstige zekerheid (het paradijs, het evenwicht) en de daarvoor noodzakelijke dagelijkse onzekere handelswijzen. De weg naar een benaderende oplossing van dit dilemma behoort tot de wezenlijke fundamenten van de emancipatie van de mensheid.

De theoretische opgave van de overgangperiode bestaat er daarom ook volgens mij niet in, een terugkeer naar een radicale vrije-markt-economie te vinden, maar wel op een wetenschappelijke manier aan te knopen bij de vraagstukken die bij het vertrekpunt van de zogenaamde socialistische ontwikkeling in het Oosten bestonden. Het gaat opnieuw om de bepaling van de optimale verhouding tussen plan- en marktelementen, als middel voor een emancipatorische sociale ontwikkeling. En dit op basis van de huidige realiteit.

Zowel diegenen die een overgang terug in de richting van een vrije-markt-economie willen, als diegenen die met de oude pseudo-revolutionaire slogans dezelfde weg nog eens willen overdoen, hebben een theoretisch verkeerde conceptie van ontwikkeling. Bovendien begaan ze de fout de inhoudelijke realiteit van vandaag gelijk te schakelen met die van vóór honderd jaar of van enkele eeuwen geleden.

Voor de vormgeving van de overgangperiode in Oost-Europa moet men met twee complexen van verandering rekening houden:

1. De verandering van de bestaande sociale en economische structuren op elk gebied van het maatschappelijk systeem in Oost en West
2. De verandering van de toekomstige Europese ontwikkelingsproblemen, zoals daar vooral zijn:
  - de nieuwe kwaliteit van de techniek en de veranderde plaats van de mens en de natuur in de technologie;
  - de globale internationale afhankelijkheid van alle menselijke betrekkingen;
  - de noodzaak van de Europese eenmaking

De wisselwerking tussen de bestaande materiële structuren in Oost-Europa en de oplossing van de voor de mensheid existentiële toekomstproblemen in Oost en West, moet als basis dienen voor elke realistische overgangskonceptie voor de Oosteuropese landen. Dit concretiseert dwingend het theoretische vertrekpunt, dat de middelen en het doel van de overgang evolutionair moeten zijn.

De absolute vormconcepties uit eender welk traditioneel ideologisch kamp zijn volgens mij niet meer in staat de bestaande materiële structuren van geheel Europa de nieuwe bewegingsruimte te bieden die vandaag noodzakelijk is.

Ook de Westeuropese structuren van vandaag zijn blijkbaar niet van die aard, dat ze de globale, ecologische en sociale uitdagingen van de volgende eeuw nu reeds succesrijk kunnen afzweren. Ook West-Europa moet nieuwe wegen voor groei en ontwikkeling vinden. Zeker moeten daarvoor ook in West-Europa eerste de oude regelmechanismen worden afgetakeld en de voorbereiding op 1992 toont dit aanschouwelijk. Ook deze deregulatie is echter een overgangperiode. Ze neemt vorm aan in een proces dat steeds rekening houdt met de problemen van de bestaande structuren en ze zal op het einde niet uitlopen op een herstelling van de totaal vrije markt. Ondanks alle ideologische campagnes zal ze haar bekroning als een Hegeliaanse opheffing vinden. Het kapitalisme van vandaag in Europa is inderdaad iets heel anders dan het door Marx beschrevene. Een evolutionaire negatie van het huidige Westeuropese systeem moet deze verandering organisch verwerken. De huidige deregulatie is daarom enkel de kaderende voorwaarde, om het praktische zoekproces naar nieuwe regelmechanismen voor het jaar 2000 mogelijk te maken. De ter discussie staande organisatievormen en -instituten van de economische en monetaire unie duiden aan in welke richting deze nieuwe eenheid van plan en markt kan gaan.

Spreekt men dus van een overgangperiode in het Oosten, dan moet men dit steeds in de context van het gelijklopende, diepgaande overgangsproces in West-Europa zien. Dit schijnt me de grote kans voor een gemeenschappelijke opbouw van een nieuw Europa te zijn. Maar het is nog altijd een zoekproces. Niemand bezit op het ogenblik voor al deze problemen dé oplossing. Het moet snel, maar gecoördineerd en voorzichtig gaan. Succes zal het enkel hebben, wanneer het zoekproces niet wordt bedolven onder de strijd tussen de verouderde politiek-ideologische tegenstellingen en niet wordt misbruikt voor eenzijdige interesses. West-Europa draagt daarvoor de grootste verantwoordelijkheid.

In deze zin kan ik samenvattend enkel zeggen, dat het me te eenvoudig en zelfs gevaarlijk lijkt, de discussie over de overgangperiode in Oost-Europa te reduceren tot de vraag, hoe men zo snel mogelijk tot de totale aftakeling van de planeconomie komt. Zeker is dit als tendens noodzakelijk, maar dit vormprobleem geeft nog geen antwoord op het werkelijke probleem: de snelle maar optimale aanpassing van de concrete materiële structuren aan de nieuwe verhoudingen van het toekomstige Europese en wereldbestel.

Concreet gezien is het immers niet het centrale planmechanisme op zich genomen, dat vandaag gevaarlijk is geworden voor het wereldbestel. Dat kan historisch misschien het geval zijn voor zijn militair-politieke aspecten, maar zeker niet voor zijn internationale economische invloed. Het zijn de door dit mechanisme geleidelijk opgehoopte contraproductieve materiële structuren in Oost-Europa, die voor de huidige crisis met haar internationaal-economisch destabiliserende uitwerking verantwoordelijk worden gesteld. De centralistische planning heeft zich gematerialiseerd, gecimenteerd in zeer stabiele structurele realiteiten en dit is het probleem van vandaag.

Al is het hier onmogelijk de complexe catalogus van al deze structuren te behandelen, toch moeten, ter verduidelijking, enkele ervan kort worden beschreven :

1. De eigendomsstructuur. Ziet men dit niet formeel juridisch, dan betekent dit ondermeer: de op centrale knooppunten gerichte organisatorische maar ook territoriale opbouw van de productieketens en van het toeleveringssysteem, de van solidariteit afhankelijke sociale relaties in de dorpen en steden, de urbanistisch onderontwikkelde structuur van het landschap, de juridische en sociale woonvoorwaarden van miljoenen mensen.
2. De gigantomie in de industriële structuren en het totaal gebrek aan K.M.O.'s, die tot een absoluut overwicht van de verouderde nijverheidstakken leidden.

3. De territoriale superconcentratie van tewerkstelling en haar ecologische wantoestanden.
4. De op autarchie gerichte productenstructuren en hun concentratie op de behoeften van de COMECON-Markt.
5. Het bijna totale gebrek aan moderne informatie- en communicatiestructuren evenals de catastrofale toestand van de traditionele verkeers- en infrastructuur.
6. Een sociale voorzieningsstructuur die zich baseert op maximale zekerheid voor iedereen zonder verbinding met de feitelijke prestaties.
7. De in vele landen door emigratie veroorzaakte slechte demografische structuur
8. De qualificatiestructuur met een overvloed van universitaire met sociaal-maatschappelijke opleiding en van specialisten voor het staatsapparaat.

Enzovoort.

Deze materiële structuren -en dat lijkt me voor het probleem nog belangrijker- hebben een psychologische denk- en handelingsstructuur van de bevolking voortgebracht, die gekarakteriseerd wordt door een gebrek aan flexibiliteit, eigen verantwoordelijkheid, creativiteit en risicovreugden. Deze zeer gestabiliseerde motivatiestructuur van het grootste deel van de actieve bevolking is het belangrijkste structuurprobleem van de Oosteuropese landen.

Stulpt men over deze materiële en psychologische inhoudelijke structuren plotseling een regulatievorm, met motivatiemechanismen die zijn ontstaan op basis van een geheel andere materiële structuur -met name de markt vormen van de Westeuropese industriestaten- dan forceert men de plotselinge ineenstorting van alle bestaande structuren.

Afgezien van het feit dat men ondanks alle deregulatie ook in de westelijke economieën vandaag moeilijk van de alleenheerschappij van de markt kan spreken, zijn vele evolutiepotenties van de westelijke materiële structuren toch marktconform. Dit bestaat in het Oosten helemaal niet. Ze zijn eerder te vergelijken met deze van na de Tweede Wereldoorlog in West-Europa. Een analyse van de concrete historische ontwikkeling van deze landen toont aan, dat men daar dan ook tot op het einde van de jaren vijftig eerder naar een plan- dan naar een markteconomie heeft gegrepen.

De dan toch door velen in het Westen cynisch als «genezende ineenstorting» gepropageerde uitwerkingen van de snelle invoering van de vrije-markt-economie, staat niet alleen in krasse tegenstelling tot de

euforische verwachtingen van de bevolking, maar heeft juist door de structurele problemen geen kans tot snelle verbetering van de situatie. Ik wil daarbij niet refereren aan de catastrofale situatie in Hongarije en Polen. Hier bestaat nog altijd het niet te bewijzen tegenargument van het niet snel genoeg realiseren van de vrije-marktvoorwaarden. Ik neem daarom als voorbeeld het crisisgebied Nordrhein-Westfalen in de Duitse Bondsrepubliek. Daar is men sinds het einde van de jaren zestig, primair op marktbasis, met reconversie bezig. Eerst vandaag schijnen de eerste successen zichtbaar te zijn en men denkt in het jaar 2030 eindelijk alles achter de rug te hebben. En dat ondanks het feit dat hier marktconforme materiële structuren bestonden. Recente berekeningen spreken van een noodzakelijke groei van 8,5% in de D.D.R. om in het jaar 2000 de huidige stand van de B.R.D. te bereiken. Gaat men daarbij uit van reëel bijna een nul-groei in de laatste jaren, dan wordt duidelijk wat een geweldige opgave dit is. De invoering van de markt-economie als vorm is dus niet het probleem -dat gaat relatief gemakkelijk-; het probleem is de snelle ontwikkeling van marktconforme materiële structuren en dat gaat blijkbaar niet door de markt alleen. Tenzij men natuurlijk grote sociale conflicten op de koop toe neemt. De reactie van de, psychologisch op een dergelijke ontwikkeling niet voorbereide, bevolking is moeilijk te voorzien. De sociale destabilisatie, gekoppeld aan de toenemende nationale spanningen, kan echter tot politieke avonturen van extreem links of nog eerder rechts leiden. Voor de vrede in Europa en in de wereld kan dit zeer gevaarlijk worden.

Het doel is klaar. Men moet in coördinatie met de Westeuropese ontwikkeling in het Oosten mee de markteconomie van de volgende eeuw in Europa opbouwen. De harmonisatie van de oostelijke en westelijke structuren naar dit doel toe, kan, gezien de enorme verschillen in de materiële structuren van vandaag, niet door de gelijkenschakeling van de regulatievormen der overgangperiodes gebeuren.

Zowel evolutionair-theoretisch als praktisch-analytisch dus, kan de overgangperiode in de Oosteuropese landen alleen op basis van een bewuste, actieve structuurpolitiek met een grote dosis plan-elementen geschieden. Het behoud van planelementen in de regulatie is een noodzakelijke consequentie van de nog voor langere tijd bestaande materiële structuren van de oude plan-economie. Deze moet nauwe banden met de inhoudelijke en formele ontwikkeling in de rest van Europa aanknopen. Het gaat om de macro- en meso-economisch gecoördineerde invoering van de materiële en regulerende structuren van een moderne markteconomie. Overigens is dit een model, dat door bijna alle Westeuropese staten na de Tweede Wereldoorlog en vandaag met succes door de Zuidoostaziatische Tijgerstaten werd gebruikt.

Dit vereist in de eerste plaats een politieke keuze inzake het overgangsscenario.

Als wetenschapper kan men hierbij alleen pleiten voor een gelukkig huwelijk tussen economische wetenschap en politiek. Jammer genoeg lijken echter veel actuele processen erop te wijzen dat kortstondige politieke doelstellingen een eenzijdige overwinning over de conceptionele economische theorie willen vieren. In de grond van de zaak is er aan de situatie van de economische wetenschap in het Oosten niet veel veranderd. Dienden we er vroeger enkel toe, de besluiten van de politieke bureaus ex post een wetenschappelijk tintje te geven, lopen we nu, met steeds groter wordende achterstand, de door de pers verkondigde economische besluitvorming achterna. Opnieuw lijkt de kloof tussen subjectivistisch besloten vormen en wetenschappelijke inhoud kenschetsend te worden voor de ontwikkeling.

Het is daarom als wetenschapper zeer moeilijk concreet te worden. Wat ik hier nu vertel, is misschien reeds sinds een half uur door een besluit in Moskou, Praag, Berlijn of nog meer in Bonn, Washington of Brussel volledig zinloos geworden. Bovendien, en dat kan men niet genoeg onderstrepen, kan men geen algemene theorie over Oost-Europa opstellen. Dat was juist de fout van het oude systeem. De ontwikkelingsvoorwaarden in deze landen, zijn tientallen malen gedifferentieerder dan in West-Europa.

Met nog een rest van goed wetenschappelijk geweten, kan ik hier dus slechts enkele algemene kernpunten van een mogelijke structuurpolitiek, in de ontwikkelde Oosteuropese landen ter discussie stellen.

In verband met de psychologische situatie: aangezien de negatieve psychologische houding ten opzichte van eigenverantwoordelijke, creatieve prestaties volgens mij het hoofdprobleem is, kan men niet verwachten dat massawerkloosheid er tot een ontwikkelingsmotor wordt. Eerder dodelijke resignatie of irrationele massavlucht zal het resultaat zijn. Bovendien gaat deze houding gepaard met een relatief hoog kwalificatie-niveau. De reeds in de lucht hangende voorstellen om deze landen de productiestructuur van de lage-loonlanden op te dringen -massaproductie zonder eigen bijdrage tot vorsing en ontwikkeling- zou de frustratie en demotivatie nog vergroten.

Daarom is het volgende noodzakelijk:

- voor ten minste zowat vijf tot tien jaar is een door de staat te begeleiden moderniseringspolitiek voor een zo groot mogelijk gedeelte

van de oude nijverheidstakken vereist. Deze moet in de Europese context uitzicht geven op een ecologisch verantwoorde concurrentiepositie. Dat impliceert het behoud van staatseigendom of -inspraak d.m.v. openbare bedrijven, participatie of joint ventures. Vooral op het gebied van informatie, communicatie, energie en leefmilieu, zal voor lange tijd de directe invloed van de staat noodzakelijk blijven. Ook voor het gemeenschappelijke supranationale Europese investeringsfonds is hier een geweldige opgave weggelegd.

- Er moet een door de staat gedragen ontwikkeld stimulerings-systeem voor de modernisatie van de macro-structuur worden opgezet. Op basis van nauwkeurige analyses van de nationale resources en de internationale markt, moeten die productieprocessen te ondersteund worden, die «nissen» in de internationale hoge-technologiemarkt vinden en zich daar, in samenwerking met Europese partners, compatibel kunnen bewegen. Een concentratie op enkele hoog veredelde export-producten, die in hun productieproces rekening houden met de nieuwe stelling van de mens en de natuur en een maximum aan nationale resources mobiliseren, moet tot locomotief van de nieuwe ontwikkeling worden. Denkbaar zijn daarbij wetenschaps-intensieve systeemoplossingen voor ecologische en globale problemen. Daar dit een proces op lange termijn is, moet deze richting vanaf het begin tot een organisch element van de verruiming van de bestaande gespecialiseerde export-verbindingen met de Comecon- en de derde-wereld-landen worden gemaakt.

Vooraf in dit modernisatiekader moet de opbouw van de private sector en de K.M.O.'s gebeuren.

- De op export gerichte structuurontwikkeling moet gedragen worden door de parallelle ontwikkeling van een kwalitatief hoogstaande binnenmarkt. Op lange termijn kunnen enkel ontwikkelde regionale inkomens- en spaarkringlopen de territoriale groei bestendigen. Dit leidt tot de noodzaak van een tijdelijke protectie van de zich ontwikkelende binnenlandse marktkrachten. Enkel zo kunnen de nationale investerings- en innovatiepotenties maximaal worden gemobiliseerd. Dit is ook van belang voor de financiering van de sociale gevolgen van de overgangperiode en is op zichzelf een voorwaarde voor het functioneren van de binnenlandse markt.

- De voor de ontwikkeling van de technologie onmisbare toevloed van Westers privé-kapitaal, door selectieve winst- en reinvesteringvoorwaarden voor de ondersteuning van de export-politiek te moeten worden gekanaliseerd. Voor het slagen van het marktconforme herstructureringsproces in zijn geheel is, zoals reeds aangeduid, ook

een selectieve modernisering van de strategische basisnijverheid noodzakelijk. De daarmee gemoede enorme investeringsinspanningen kunnen niet door de private westerse sector worden gemobiliseerd. Hier moeten supranationale krediet- en bankfondsen ingrijpen. Jammer genoeg zijn de aan het onlangs opgerichte Europese kredietfonds verbonden voorwaarden daartoe helemaal niet geschikt.

- De verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van de sociale situatie van de werknemers en de verbruikers moet in hun eigen handen worden gelegd. Dit betekent de ondersteuning van sterke syndicale organisaties, ondernemingsraden, onafhankelijke verbruikersorganisaties, enz. En natuurlijk moet men dan ook patronale en managersverenigingen toelaten. Een moderne industriemaatschappij kan alleen door consensus over vrij goed gearticuleerde interessen heen haar groei waarborgen. Juist op dit gebied, bestaat nog steeds de kans om de overgangperiode tot voltrekker van de democratische ideeën van de initiële omwenteling te maken; ze dus niet alleen als ommekeer te doen verwijnen. Alleen al de werkelijke verwezenlijking van de alleen op papier bestaande sociale en democratische rechten van het oude systeem -natuurlijk afgezien van heel de partij-rompslomp- zou een eigentijds innovatief groei-element van de Oosteuropese landen kunnen worden.

Beter dan bij het concept van de sociale markteconomie zou dan het «sociale» en «democratische» niet tot een exogeen net, maar wel tot een organisch element van de economische kringloop kunnen worden. Zelfs ecologische aspecten kunnen op deze manier immanent economisch worden. Voor de markteconomie van het jaar 2000 met haar eigentijdse technologische basis, moet de eenheid van de sociale en economische politiek volgens mij tot hoofdelement van de structuurpolitiek worden.

Dit geheel van inhoudelijke opgaven van de structuurpolitiek stelt als voorwaarde ook het bestaan van een modern gestructureerd en denkend management- en staatsapparaat. Dit is niet louter een probleem van organisatie en herscholing. Grote delen van het huidige apparaat zijn voor deze opgaven intellectueel en filosofisch niet meer te gebruiken. De enorme afvloeiingseffecten moeten sociaal worden opgevangen. Een financieel geweldige taak dus.

In verband met de eigendom: het op staatseigendom gebaseerde monopolistisch centralisme in de productiestructuren moet worden ontmanteld en vervangen door een ruimtelijk vervlochten net van enkele grote bedrijven, maar vooral vele K.M.O.'s in privé-bezit. Vooral in de K.M.O.'s kan de nieuwe innovatieve rol van de mens in de techniek

worden verwezenlijkt. Het concept deze opgave op basis van de vrije private markt, door de oprichting van duizenden K.M.O.'s, van onderaan te beginnen, lijkt me een illusie. Zeker is dit mogelijk voor de horeca-, de handels- en toerismesektor, maar niet voor de vernetting van de nijverheidssektor. Zonder territoriaal gespreide grote basisbedrijven kunnen de vooral als toeleveranciers werkende K.M.O.'s niet overleven. Ook in het Westen is de aanwezigheid van oligopolies een bestaansvoorwaarde voor de K.M.O.'s. Voert men echter onmiddellijk de internationale vrije-markt-voorwaarden in, dan is de sluiting van de meeste grote industriebedrijven bijna zeker. Daarbij hopen op het effect van de vrije private kapitaaltoevoer uit het Westen, is zeker realistisch voor de K.M.O.'s maar niet voor het net in zijn geheel. 90% van de tot nu toe gerealiseerde joint-ventures zijn bestemd voor de dienstverleningssector van de grote steden en de weinige voor de nijverheid bestaan alleen op papier of zullen ten vroegste pas binnen een vijftal jaren werkzaam worden.

Paradoxaal genoeg, kan op basis van de bestaande materiële structuren in Oost-Europa de noodzakelijke opbouw van een territoriaal gespreide middenstand enkel bereikt worden door op middellange termijn het bestaan van de strategische grootbedrijven te bevelligen. En dit gaat vooreerst enkel door een vorm van eigendomsassociatie met de staat. Bovendien is door de gevaarlijke scherpte van de ecologische toestand een democratisch gelegitimeerde inspraak van de staat bij de ontwikkeling van de grote bedrijven niet te vermijden.

In verband met de internationale economische betrekkingen: de voor de ontwikkeling noodzakelijke effectieve integratie van de economische structuren in het internationale marktbestel, vereist de onttakeling van het buitenlandse handelsmonopolie van de staat, maar vooral de oprichting en openstelling van nationale geld- en kapitaalmarkten met een systeem van converteerbare munten en wisselkoersen. Voor de beschrijving van de implicaties van dit probleem wil ik even de situatie in de D.D.R. schetsen.

De D.D.R. is vandaag door het specifieke Duitse nationale probleem het ideale voorbeeld van een scenario waar de politiek een overwinning op de economie heeft behaald. Alhoewel bijna alle economen van oordeel waren, dat eerst een bepaalde stand van economische en sociale harmonisatie moet zijn bereikt voor men tot een monetaire unie komt, is het nu net andersom gebeurd. Nu bestonden en bestaan er vele alternatieve modellen -zo ook mijn voorstel aan de toenmalige eerste minister Modrow, om door middel van een gespleten wisselmarkt en een gedeeltelijk monetair verband met de B.R.D. een geleidelijke

convertibiliteit van de Oost-Mark op basis van de ECU te bereiken- maar dit alles is voor de D.D.R. nu oud papier.

Het interessante is, dat de discussie over de weg naar de converteerbare D.D.R.-Mark juist hetzelfde patroon vertoonde als de gelddiscussie binnen de E.G.. Pikant detail is enkel dat de B.R.D. hier juist het tegenovergestelde doet van wat ze in die E.G.-discussie beweerde. Ten overstaan van de E.G. is ze aanhanger van de economische kroningstheorie en ten overstaan van de D.D.R. voert ze met geweld de monetaristische bouwstenentheorie door. Dit maakt duidelijk dat het niet zozeer om neutrale en algemene economische waarheden gaat, maar wel om koude tactische calculaties, hoe men door middel van het opdringen van de nationale geld-en kredietpolitiek en structuur, invloed op de economische structuurpolitiek van de partners kan hebben.

Wil men als economisch zwak land een minimum aan emancipatorische soevereine structuurpolitiek waarborgen, moet men ofwel een protectionistische bouwstenenharmonisatie ofwel een maximum aan medezeggenschap in de eengemaakte monetaire instituties bepleiten.

Voor de zwakke Oosteuropese staten betekent dit dat ze bijvoorbeeld moeten kijken naar de ervaringen van de Westeuropese landen met het Marshall-Plan. Dit wil zeggen: ze moeten een vergelijkbaar systeem ontwikkelen, dat een nationale soevereine structuurpolitiek met een sterke buitenlandse inbreng koppelt aan een geleidelijke convertibiliteit van de munt met relatief vaste wisselkoersen. De aaneensluiting van de COMECON-landen tot een soort «Europese Betalingsunie» zou daarvoor nuttig zijn. De toenmalige rol van de V.S.A. moet dan door de E.G., of op basis van een akkoord in het kader van het KVSE-Proces, door de rijke westerse landen worden gespeeld. Ze moeten in een Munt-Verbond de convertibiliteit van de Oosteuropese munten ondersteunen, een sterke op technologietransfert gerichte kapitaalimport stimuleren en niet-commerciële hulp voor de infrastructuur leveren. De oprichting van de Westeuropese Muntunie met de ECU als internationaal reservegeld en betaalmiddel zou daarvan een centraal punt kunnen zijn. Hoofdzakelijk is echter, dat dit systeem terzelfdertijd de exportmogelijkheden van de Oosteuropese landen ondersteunt en een optimale aanwending van alle traditionele protectionistische overgangsmaatregelen mogelijk maakt. Dit wil zeggen, niet de concurrentie alléén moet de noodzakelijke integratie bewerkstelligen, maar wel in de eerste plaats een zowel binnen Oost en West, als ook tussen beide gecoördineerde structuurpolitiek. Vooral voor de landbouw is dit noodzakelijk.

Dit proces moet uiteindelijk uitmonden in een geheel-Europese monetaire en economische integratie. Dit schijnt me beloftevoller te zijn, dan een «land voor land»-integratie. De weg van de D.D.R. loopt anders. Door de nakende onmiddellijke invoering van de Deutsche Mark bestaat hier het probleem van de convertibiliteit en de wisselkoers niet meer. Blijft echter het veel belangrijker probleem van de structuurpolitiek.

Waarom eigenlijk deze *Blitzkrieg*-invoering van de DM? Vooreerst, onder het voorwendsel dat men de vloed van uitwijkingen wil stoppen. Dit had men echter ook door een liberale convertibiliteit van de D.D.R.-Mark voor de privé-huishouding, in het kader van een muntverbond met de B.R.D. of met de E.G., kunnen oplossen. Belangrijker schijnt iets anders. Eén van de eerste consequenties van deze optie was de aanvaarding van het financiële systeem van de B.R.D. door de Modrow-regering: het universele banksysteem met de zogezegd op neutrale munt-stabiliteit gerichte autonomie van de centrale bank. De Bundesbank neemt de monetaire politiek en de sterkste privé-banken van de B.R.D. (die met filialen reeds vóór de monetaire unie zullen worden toegelaten) nemen met hun kredietpolitiek de macro- en meso-economische structuurpolitiek bij de hand. Zeker bestaan er ook nog universele D.D.R.-banken met sterke staatsparticipatie, maar deze hebben als activa alle onzekere kredieten van het vroegere banksysteem aangesmeerd gekregen. Dit wil zeggen: wat ook de politiek zij van een D.D.R.-regering of van de toekomstige deelstaten, ze kunnen geen homogene structuurpolitiek meer bedrijven.

Gekoppeld aan het feit dat door de aanvaarding van de DM de D.D.R.-industrie onder de condities van een harde valuta moet gaan werken, dus met wisselkoersconstellaties die zijn gericht op de sterke concurrentiepositie van de B.R.D.-industrie, kan de monetaire unie tot nefaste gevolgen leiden. Door de vrije-concurrentievoorwaarden van de monetaire unie wordt de structurele modernisatie op korte termijn een existentieel vraagstuk van dit territorium.

Tot 60% van de huidige bedrijven zijn internationaal niet concurrentieel en de arbeidsproductiviteit bedraagt slechts 30 tot 60% van deze van de B.R.D. Het interne spaarvolume van de D.D.R. is niet van die aard, dat het dit probleem kan oplossen. Ten eerste moet er de belangrijke buitenlandse schuld van worden afgetrokken; ten tweede is de omwisselingskoers van de financiële activa van de bedrijven nog niet zeker en ten derde is het slechts een breukdeel van het spaarvolume in de westerse staten (per hoofd 1/10 van de B.R.D.). Maar ook nu reeds wordt zichtbaar dat noch de regering van de B.R.D., noch de privé-

sector van de B.R.D. deze middelen kan en wil opbrengen. Schattingen schommelen tussen 45 en 120 Miljard DM per jaar.

Wat er wel gebeurt, is de opbouw van verkoopketens van BRD-producten door middel van joint-ventures, de redding van de beste elementen uit de D.D.R.-industrie als lage-loonleveranciers. Berichten over de eerste faillissementen van grote bedrijven beginnen dan ook nu reeds de kranten te vullen. Waarschijnlijk gaat dus de D.D.R. voor lange tijd een perifere regio van Duitsland blijven, een verlengd atelier van de B.R.D.-industrie voor conjunctuur-afhankelijke productiereserves en voor lage-loonproducten evenals voor goedkope dienstverlening.

Onder de voorwaarden van de open monetaire unie speelt dus de omwisselkoers voor de lonen en het spaargeld van de actieve bevolking een marginale rol. Belangrijker zijn de structuurontwikkelingen in de werkgelegenheid, het prijs- en loonniveau. Reeds nu rekenen sommigen met een werkloosheid van tot drie miljoen op een actieve bevolking van minder dan negen miljoen. Onder de geschetste voorwaarden kan dit niet worden gefinancierd. De situatie van prijzen en lonen is nog dramatischer. Met dezelfde munt is een radikaal verschillend prijsniveau in één land of zelfs één stad niet mogelijk. De aanpassing zal zeer snel gaan - en is nu al bezig - in de richting van het B.R.D.-niveau, en dat met een loonniveau dat slechts 30% van dat van de B.R.D. bedraagt. In de door de monetaire unie veroorzaakte concurrentiepositie van de D.D.R.-bedrijven kunnen deze het verschil niet financieren. De voortzetting van de bevolkingsafvloeiing is geprogrammeerd, maar binnenkort door de B.R.D. sociaal niet meer beheersbaar. Eventuele regionale ontwikkelingsprogramma's zullen hier ook niet veel kunnen helpen.

Een explosief klimaat in het midden van Europa. Het is namelijk een illusie te geloven, dat bij open grenzen, de politieke, sociale en economische destabilisatie in het oostelijk deel van Duitsland zonder invloed op het westelijk deel zal blijven. De gevolgen voor het heel-Europese integratieproces zullen niet erg positief zijn. Door de noodzakelijke concentratie op de interne problemen zal de afwachtende houding van Duitsland ten opzichte van de Westeuropese economische en monetaire unie nog sterker worden. De integratie van de andere Oosteuropese landen in de Europese eenmaking zal worden geblokkeerd (de D.D.R. maakt immers geen deel meer uit van het Oosten). De pogingen om de hegemonie van de Deutsche Mark in het Europese monetaire systeem te behouden, kunnen een avontuurlijk karakter krijgen en tot een tweedeling van Europa leiden. Vooral de vertraging van de Westeuropese integratie zal de levensnoodzakelijke regulerende functie van de E.G. ten overstaan van de Oosteuropese

landen belemmeren; het sociale en nationale kruitvat daar kan nog gemakkelijker tot ontploffing komen.

Dit zijn, vooral wat het laatste deel aangaat, zeer duistere prognoses, en ik ben er me van bewust dat ze volledig tegenstrijdig zijn aan de zonnige proclamaties die men vandaag overal kan lezen.

Ik hoop dat ik mij in mijn analyse vergis, maar tot nu toe berusten alle tegenargumenten alleen op het Blochse principe «*Hoffnung*». Als wetenschapper is me dat te weinig.